

RUHUN DİRENİŞİ: MUSİKİ

Noyan Özatik

- Hatırla, bu kumsalda seninle kumdan bir kale inşa etmiştik. Etrafına kazdığımız hendegin içi hemen suyla dolmuştu. Bir köprü yapmış, ön duvarın ortasına kocaman bir kapı yerleştirmiştik. Avuçlarımıza aldığımız ıslak kumları birbirinin üstüne damlatarak masal diyarlarını andıran kuleler dikmiştik. İşimiz tamamlandığında eserimiz bizi gururlandırmış, ikimize de sevinç vermişti.

Bu sabah kumsal dümdüz. Ne saatlerimizi verdiğimiz görkemli kulelerimiz ne gün batımını seyre gelen turistlerin sıralı ayak izleri, ne de genç çiftlerin sonsuza dek sürecek sevdalarını ilan ettikleri aşk cümleleri... Bir gün öncesinde bu sahilde hayatların yaşandığını gösteren ne varsa, ya onları yok etmek isteyen ayakların altında harap olmuşlar ya da akşamları yükselen denizin ritmik dalgaları altında silinip gitmişler.

Dalgalar...

Uzayan ve kısalan...

Dalgalar...

Yükselen ve alçalan...

Zamanın dalgaları her tik takında bir şeyleri siliyor hayatımızdan. Öyle bir raddeye geliyorsun ki, yaşadıklarından şüphe ediyorsun bir an. Var mıydı, yok muydu? Var mıydın, yok muydun? Düşün nerede başladığı gerçeğin nerede bittiği silikleşiyor dalgalar altında. O zaman "hatırla" diye başlayan sözler daha kıymetli hâle geliyor. Yaşadıklarının şahitleri veya delilleri azizlerin rölikleri gibi kıymet kazanıyor. Hani bir kişiye bazı güçler atfedilir de ölünce bu kudretin, kullandığı eşyada sürdüğüne vehmedilir ya... Ona dokunup şifa bulmak için insanlar ritüeller icat ederler, umutlar beslerler. Sen de zamanın şahitlerinden umudunu kesme. Hayatın silinip giderken, bu

yok oluşun şifasını bulduğun yer onların gönülleridir. Yaşadıklarının orada diri olduğunu bilirsen, o kişide sadece yüzlerce hadisenin değil, onlarca sevilenin de hayatta olduğunu fark edersin. Onların çehresinde bulduğun izler düş ve gerçek arasındaki çizginin sınırlarını belirginleştirir. Yokluklarında ise, hayalin ve hakikatin ayırdı nerededir, tam olarak;

Bilemezsin...

*Yok bu şehir içre senin vâf ettiğin dilber Nedim
Bir perî-sûret görünmüş, bir hayâl olmuş sana.*

Arayışımız kendimizi konumlandırma çabamız belki de... Boşluk içinde sağlam bir zemin oluşturup ayaklarımızı basmadan yahut birbirinden kopuk hadiseler arasında bir düzen sağlamadan nasıl huzur içinde olabiliriz? Bunlardan birincisi mekânda bütünlük, ötekisi zamanda süreklilik belki de... Her şeyin tamam olduğu o mekânı yıllar öncesinde bir çocukluk bahçesinde bulmuştuk. Orada yaşayan sevilenler ömrümüzden eksildikçe, yapılar yıkıldıkça, bitkiler köklerinden söküldükçe, bu mekânı zihnimizde yeniden kurmuştuk. Bir çiçek kokusunun, bir şarkının bizi oraya taşıdığını hatta sanat eserinin belki de en önemli vazifesinin bizi o bahçeye götürmek olduğunu düşünmüştük. Zamanda süreklilik arayışımız ise kopukluklarla yaralı hayatlarımızı kesintisiz bir akışa çevirmemizi sağlıyor. Yaşadıklarımızın şahitleri ve delilleri, aslında bizi hayal ve gerçek arasındaki muğlaklıktan kurtarıyor ve kopuk parçaları bir araya getirip tamir ediyor. Böylece;

*Zaman sanki bir rüzgâr ve bir su gibi aksın
Sen gözlerimde bir renk, kulaklarımda bir ses.
Ve içinde bir nefes olarak kalacaksın.*

Zamanı sürekli kılmak gayreti hayatımızla başlayan ve ölümlle sonlanan bir arayış değildir. Bu maddi varoluşumuzu aşan bir geçmiş ve gelecek arasında yerimizi bulmak hevesidir. Bugün sanat eserine, bizi zaman içinde taşıyan bir işlev açısından yeniden bakmak istiyorum.

Sanatçı yaşadıklarına dair ardında deliller bırakan adamdır. Onları bulmanın en kolay yolu, bu izleri takip etmektir. Sanat adamları varoluşlarının delillerini öylesine yüksek bir özgünlük ve yaratıcılıkla ortaya koyarlar ki, eserlerini görenler doğrudan müessir olanları aramaya koyulurlar. Birçok insan elinde fırça resim yapsa da bu sanatın sayısız meraklıları, o tabloyu yapan kişiyi sorarlar. Şehirler barınalım diye inşa edilmiş birçok bina ile dolu olsa da herkes belli bir yapının mimarını merak eder. Müzisyenleri ya bir saz çalar yahut şarkılar söyler ama ehil kulaklar o taksimi yaparı veya o okuyuşu ararlar.

Sanat eseri, insanı etkiler çünkü her insanda ortak bulunan acı ve sevinçleri, her birimizin dile getirmesi mümkün olmayacak biçimde söyler. En güzel şekilde ifade edilmedikçe söylemekten korktuğun o hislerini dışa vurmak için o eseri aracı kılarısın. Sanatçı düşünsel ve duygusal çileleriyle damıttığı ruhunu zamanın ve mekânın kalıplarına döker, hepimizin duygularımızla

yüzleşmesinin yolunu açar. İnsanın aslında bir düşünceden ibaret olduğuna, geri kalanınsa et ve kemik olduğuna inanırız ya, sanat eserinde ortaya çıkan, o sanatçının kendisidir. Sanatçı eserinde yaşar hâle gelir çünkü hâlâ bizimle konuşur, duygu ortaklığı kurar. Bu aşamadan sonra sanat eserini “ruh parçacıkları” olarak görmemiz sanırım doğru olacaktır. Onlar bu ruh parçacıklarını yürüdükleri sokaklara, meşk ettikleri meclislere, gezindikleri meydanlara cömertçe bırakırlar.

Toplumlar bünyelerinde birçok sanatçı barındırır. Onlar yaşadıklarından ruhlarında kalan hissi kalıplara döktükçe, bu ruh parçacıkları birbirleriyle bir ilişki içine girer. İçlerinden kalıcı değerler taşıyanlar ötekilerin arasından sıyrılır, ortak hissedişleri anlatır hâle gelirler. Başka bir ifadeyle kendilerini aşkın bir hâle kavuşurlar, zamanın ve mekânın kalıplarının ötesinde bir anlam kazanmaya başlarlar. Bunların birlikteliğinden, “ulusların ruhu” ortaya çıkar. Vatan artık sadece uğruna can verilen toprak değildir. Vatan aynı zamanda ulusunun ruhunu kattığın coğrafyadır. Vatanın meydanlarında, sokaklarında, salonlarında gezinen birisi için bu müşterek ruh, artık görünür hâle gelir.

Şu sokağa girdiğinde karşına çıkan evde bir zamanlar İsmail Dede'nin oturduğunu bilirsin. Onu şarkılarında tanımaya başladıkça benzeri şeylerden hoşlandığını, aynı acıları çektiğini fark edersin. Belki kendini aynı geleneğe bağlar-sın ve yaşadığın zamanın ötesinde bir ilişki kurmaya başlarsın. Onun zamanı aşan hitabı, senin duygunu da bugünün ötesine taşır. Hislerinin de sözlerinin de şimdiden önce bir karşılığı olduğunu bilmek, sana onların şimdiden sonra da süreceğini düşündürür. Dolayısıyla bu ortak ruh, dün var olduğunuz gibi yarın da var olmak iradenizin beyanı ve güvencesi hâline gelir. Artık ne geçmiş bugünden kopuk ne gelecek bugünden bağımsızdır.

Bir şehir bütün bunları karşına çıkan yapılarıyla anlatır. Ankara'da geziyor-sundur. Bir şiir yolunu bir türbeye çıkartır. Hacı Bayram Veli Hazretleri'ne niyaz eder ve not defterine bakarsın. “*Sen seni bil, sen seni...*” Kendini onunla beraber bilirsin, onu iki sokak ötede yatan Hallaç Mahmut Efendi'yle ve daha uzaklarda dinlenen Somuncu Baba ile beraber bilirsin. Biraz ileride sırtlarında tanbur ve neyleriyle Arnavut kaldırım sokaklarda yürüyen iki genç, gelecek endişelerini siler, bu defa seni Meragalı Abdülkadir'e bağlar.

Biraz dinlendim, o meydanda simit yedim, çay içtim. Biraz zaman geçtikten sonra yürümeye başladım. Tarihî evlerin birinden ney ve tambur sesi geliyordu. İçeri girdim, o iki delikanlı oturmuşlar meşk ediyorlar. Eseri üzerinden İsmail Dede ile dostluk kurmuşlar bu defa.

*Şu karşiki dağda bir yeşil çadır, Çadırın içinde bir civan yatır
O civan bilmiyor hiç gönül hatır, Leyla'nın aşkına dağlar mekânım
Sevda ne müşkül ah, yanar ağlarım.*

Dikkat ettim, gençler bu şarkıyı icra ederken, aslında dağın hangisi olduğunu, çadırın rengini veya malzemesini, hatta içindeki kişinin kimliğini hiç umursamıyorlardı. Onların özdeşlik kurmak istedikleri şey, sevgilinin uğruna dağlara

düşmek ve göz yaşları dökmektir. Bu his onları zamanın ötesine taşıyarak İsmail Dede ile bütünlük kurmalarının imkanlarını sunuyordu. Müzik araştırmacısının anlamadığı şey belki de buydu. İnsan zaman ve mekân karşısında kısıtlı olmasına rağmen eserinde kendisini sürekli kılabilirdi. Değişken olandan değişmez olana gittikçe onun sözleri her çağda karşılık bulan bir nitelik kazanıyordu. Müzik araştırmacısı ise, onu dönemi ve coğrafyası içinde yani tam olarak aşmaya çalıştığı yerde var etmeye çalışıyordu. Sanatçı ölümsüzlüğü kucaklayacağını düşündüğü, bir yönelimde iken, araştırmacı onu tahdit etmekle sanki ölüme mahkûm etmektedir.

İnsan zamanla ilişkisini kopuşlar ve kopukluklar üzerine değil de süreklilikler üzerine kurmalı belki de. Böylece zihnindeki ve gönlündeki soyut mekânında bütünlük endişelerinden sıyrılan insan, kendisini geçmiş ve gelecek arasındaki sürekli bir akışın içinde konumlandırabilecektir. Ne güzel söylüyor baksana;

*Her gün bir yerden göçmek ne iyi... Her gün bir yere konmak ne güzel.
Bulanmadan, donmadan akmak ne hoş...*

Zaman hakkında konuşunca aklıma “vaktin oğlu” kavramı geliyor. Geçmiş ve geleceği birlikte kucaklayan bir ifadeyi miras almış olmak beni mutlu ediyor. Son zamanlarda zaman kavrayışına yönelik daha popüler yaklaşımlar görüyoruz. Anı yaşamaktan söz ediyorlar. Geçmişin dünde kalmış olması, geleceğin de bilinmezliği, bugünü yaşamak yolunda zemin hazırlıyor. Bu sava tutunanlardan bazıları biraz mahcup şekilde aslında hazcılığa karşı olduklarını anlatıyorlar. Bunlar Horatius’un şiiri üzerinden Latin versiyonunu örnek verirken, nedense Frost’un şiirindeki “günün hazlarını yakalamak” dizelerini hiç açığa vurmuyorlar.

Öbür taraftan yurdumuzda doğudan esen daha mistik anlayışlar “anda kalmak” kavramından bahsediyorlar. Böylelikle geçmişin pişmanlıklarından veya geleceğin kaygılarından kurtulan insan kendini vicdanında aklamaya başlıyor. Kendisini tanrısal bir hâlin içinde görmekle, orada kalan insan irfanımıza ne kadar uzak... Miraca çıkıp orada kalan değil, kulum deyip yeniden insan arasına karışan bir rehberin takipçileri kendilerinden ibaret bir faydayı eylemsiz bir vicdani aklamayı yeterli görmemişler. Ne diyordu vaktin oğlu, yani “ibn’ül vakt”?

Hani bir hikâyeye vardı, adamın biri yola diken ekmişti. Şehrin valisi emretmişti o dikenleri söksün diye. Her uyarıda adam yarın derdi ancak o yarın bir türlü gelmezdi. Artık büyümüş olan o dallar insanlara zarar verdikçe, vali huzura çağırılmıştı da adamın her geçen gün yaşlandığını, güçten düştüğünü, dikeninse güçlenip kök saldığını söylemişti. Sufi vaktin oğluydu ve “yarın” demek yol şartından değildi. Ceddimiz insanı mâzinin pişmanlıklarından ve geleceğin kaygılarından kurtarmayı bugünün sorumluluklarını tamamlamak üzerinden inşa etmişlerdi. Böylelikle geçmişin utançlarından arınıp tövbe etmek helalleşerek vicdanında aklanmak için eyleme geçmeyi, bunu da şimdi yapmayı

önermişlerdi. Bunu yaparken o kişiyi de “rıza” kavramıyla güçlendirip, gelecek kaygısından uzak kılmışlardı. Yani insanın huzurunu, boş verilen bir geçmiş ve geleceğin kopukluğuna değil de önu ve arkası olan bir anın sürekliliğine bağlamışlardı.

*Harâbât ehline dûzah azâbın sorma ey zâhid
Ki bunlar ibn-i vakt oldu, gâm-ı fedâyı bilmezler*

Bu alışveriş merkezinin açıldığını duymuştum ve bir türlü gelememiştim. Koridorlarında yürüyorum. Mimarisi öncekilerden çok farklı sayılmaz. Soğuk renkler, sert çizgiler, bildik markalar... Hepsi birbirinin kopyası gibi. Altta çok katlı bir otopark, girişte evin temel malzemelerini temin edebileceğin devasa bir market, orta katlarda giyim kuşam, üst katta yemek ve eğlence... Temiz, güvenli, düzenli bir yer. Tıpkı imkânı olanların taşındığı yaşam siteleri gibi... Buna karşın sokaklar kirli, sokaklar güvensiz, sokaklar düzensiz. Çocuklarımı zı otomobillerin çilgin ve görgüsüzce caka sattığı sokaklarda gezdirmek yerine bu steril alanlarda büyütmek daha güvenli geliyor sanki.

Kendi çocukluğumdaki Ankara'yı düşünüyorum. Hafta sonu ellerim annem ve babamın ellerinde şehir merkezine giderdik. Kızılay meydanından karşıya yürür, Sergen Pastanesine varırdık. Orada bana keşkül ısmarlarlar veya dondurma yedirirler, bazen ikisini beraber sunarlardı. Babam öğrencilik yıllarında burada nasıl çalıştığından bahsedirdi. Güven Parkın oradan, sıra olmuş çeşitli renklerde kuyruklu otomobillere biner, Çankaya'ya çıkardık. Botanik Parkında yürüyüşler, Cumhurbaşkanlığı önündeki askerlerin nöbet değişim törenini izleyerek son bulurdu. İş günlerindeyse, annem ve babam bazen kendileri bazense ihtiyar kapıcımız Hasan amcanın elinde, Cebecinin sokaklarında yürüyerek, Ankara Hastanesinin kreşine bırakırlardı. Uzun sözün kısası bu şehrin caddelerinde büyüyenler, kimlik ve kişiliklerini bu sokaklarda ve meydanlarda yaşadıkları hatıralarla oluşturlardı.

Bu alışveriş merkezlerinin tekdüzeliğinden bahsettik ya, bu aynılığın rahatlığı içinde nereye gitseniz kendinizi yabancı hissetmiyorsunuz. Geçmişe göre çok daha mobil olan hayatlarımızda bu binalar Ankara'da, İstanbul'da, İzmir'de aynılık güvencesi sunuyorlar. Hatta bırakın bu illeri, yurt dışına çıksanız, Paris'te, Londra'da, Brüksel'de kendinizi yabancı değil, evinizde sanıyorsunuz. Kültür yani bir şeyleri yapma biçimleriniz aynılaşıyor, özgünlüğünü yitiriyor, türdeş hâle geliyor.

“Zihnim bu şehirden, bu devirden çok uzakta”

Bu binaların duvarlarından zihnimiz de ruhumuz da ne kadar uzakta. Burarlarda şehrin sokaklarında tesadüf etmeye alıştığımız ruh parçacıklarını göremezsiniz.

Bu binalarda gezinirken İsmail Dede'ye, tambur çalan, ney üfleyen gençlere, Hacı Bayram-ı Velî'ye tesadüf etmezsiniz. Hatıraları bir şehrin sokaklarında değil de alışveriş merkezlerinde ve sitelerde oluşan çocuklar vatan kavramını

nerede kuracaktır? Dünyanın herhangi bir yerini ötekine göre mukaddes kılacak şey ne olacaktır?

Her şey aslında başka şeylerle ilişkisi sonucunda kıymetini ortaya koyuyor. Nesnenin taşıdığı değeri ortaya çıkartan başka nesnelere oluyor. Aydınlık karanlıkla birlikte biçimleri oluşturuyor. Bugünden geçmişe baktığımızda sanki daha büyümlü bir zamandan bahsediyoruz. Belki de o kadar çok uyarıcıya maruz kalıyoruz ki, gerçekten görmeye değer olan arada kaynayıp gidiyor. Bütünlüğü ve sürekliliği bir arada bulmakta artık daha fazla zorlanıyoruz.

Senden, yeni bir sen çıkartmayı vadeden bu günler bizi bütün özgünlüklerimizden soyarak önce çıplak hâle getiriyor. Sonra her bir markanın hikâyesini kişisel imajımıza katarak arzu ettiğimiz kişi hâline getirdiğini iddia ediyor. Temsil ettiğin kişi olduğuna ilk olarak seni inandırıyorlar. Bunun için ilk olarak geçmişte ne varsa geçmişe ait kılıyorlar. Bizi sokaklardan alıp, devasa yapıların rahatlığında izole ediyorlar. Yanındaki arkadaşı parçalanırken umursamayan fok balıklarının rahatlığında kendimizden geçiyoruz. Bizi özgün kılan ruh parçacıklarının artık peşine düşmüyoruz. Böylelikle mekân ayak basacak bir zeminden, zamansa, bizi geçmişle bağlı kılan süreklilikten yoksun hâle geliyor. Ruh parçacıkları dökülüp durmaya başlayınca ulusların ruhu da yara almaya başlıyor. Bu sürüp gittikçe, durum **ulusların ölümü** hâlini almaya başlıyor.

Bu teslimiyet böylece sürececek mi, süreci tersine çevirmek kudretimiz var mı hâlâ? Zihni o şehirden ve devirden çok uzakta olan Yahya Kemal ne diyor acaba mısraların devamında?

*Zihnim bu şehirden, bu devirden çok uzakta
Tanbûri Cemil Bey çalıyor eski plâkta.
Birdenbire mes'udun işitmek hevesiyle,
Gönlüm dolu İstanbul'un en özlü sesiyle.
Sandım ki uzaklaştı yağın kar ve karanlık
Uykumda bütün bir gece, Körfezdeyim artık.*

Bence bir direnç göstermeye gücümüz kalmışsa, bu yine Tamburi Cemiller, İsmail Dedeler, Selahaddin Pınarlar, Sadettin Kaynaklar marifetiyle olacaktır. Sırtı tamburlu ve neyli gençler bu şehrin sokaklarında, sahnelerinde, salonlarında o isimlerin izlerini sürdükçe, ruh parçacıklarını keşfedip onlarla bütünleştikçe, bu ulusun ruhu yeniden dirilecek, fertleri kopuş değil, süreklilik içinde bir zaman algısının içinde bir akış hâlinde olacaktır.

Arzu eder misin bir başlangıç yapmayı? Kolay görünmese de çok da zor sayılmaz. Basit bir şarkıyla başlayalım ister misin? Ortak şarkılarını yitirmeye başlayan bir ulusa henüz dönüşmemişken birlikte söyleyelim, adına da ruhların ölümüne musikiyle direnişi diyelim:

Hatırla ey Peri, o mesut geceyi /Çamların altında verdiğin bûseyi